

מאמר י

המסורה בתפילין והאם הניח משה רבינו תפילין דר"ת

❧ הקדמה

אחד מיסודות היהדות היא המסורה ואופן מסירתה דור אחר דור ממושה רבינו שקבל את התורה בסיני ועד דורנו אנו. בכדי לעמוד על חשיבותה וערכה של המסורה יש לעיין ולהעמיק בדרך בה העבירו ומסרו חכמי התורה את דיני התורה, לעיתים בהסתכלות רחבה וכוללנית ולעיתים בהתמקדות על פרט או דין אחד, ומהפרט ניתן ללמוד על הכלל. כאשר אנו מעיינים בדין אחד או במחלוקת מסוימת ניתן להגיע למסקנות משמעותיות ביותר בהבנת המסורה עצמה ותהליך מסירת התורה.

אחת מן המחלוקות הידועות והמפורסמות ביותר היא מחלוקת רש"י ור"ת בדבר סידור הפרשיות בתפילין. העיון בסוגיא זו, ובפרט בירור השאלות, מתי התחילה המחלוקת, האם מצוות תפילין ואופן עשיית התפילין השתנו במשך הדורות, האם יתכן שרבים לא הניחו תפילין בתקופות שונות, והאם יתכן ונשתכח סדר הנחת הפרשיות, פותח צהר חדש להבנת כיצד המסורה מתפתחת ומשתמרת וכיצד עוברת המסורה מדור לדור.

במאמר זה נעמוד על נקודות אלו ועל היבטים נוספים במחלוקת רש"י ור"ת.

ספר

אז ישיר

טעמי המועדים

מאמרים ועיונים

בטעמי וסוד עניני

- מתן תורה
- יסודות המסורה
- וחקג השבועות

כולל בירורי סוגיות בעניני:

- ♦ בעלות על התורה ♦ שליטת חז"ל על הטבע ♦ שלימות קבלת התורה של משה רבינו ♦ האם הניח משה תפילין דר"ת ♦ הלכה כב"ש לעתיד לבוא ♦ שורש מלכות בית דוד ומלך המשיח - קדוש או פגום ♦ דיחוי אותו האיש

חברתיו אשר חנני ה' יתברך

משה בלאאמו"ר אריה זאב זצ"ל שווערד

ניו יורק, תשע"ח

❧ הנחת תפילין דר"ת

בדורות האחרונים רבים קבלו על עצמם להדר ולהניח תפילין ע"פ שיטת ר"ת, בנוסף לתפילין הרגילות הנעשות לפי שיטת רש"י. האם מונהג זה הוא בתורת חומרא בעלמא או שמא יש צד לומר שבעצם חיוב הנחת תפילין נכללו תפילין דר"ת. בכדי לברר ענין זה יש לחקור ולעיין מאיזו תקופה נהגו בישראל להניח תפילין דר"ת, והאם יתכן ובאמת יש קבלה ומסורה בישראל בדבר שיטת ר"ת בתפילין מזמנו של משה רבינו, והיינו שמשה רבינו בעצמו הניח תפילין דר"ת.

ישנם מספר שאלות אותם יש ליישב בכדי לברר נושא זה.

(א) האם משה רבינו הניח תפילין בכלל. כלומר, בתפילין ישנם ארבע פרשיות, שתיים מקורן בפרשת בא אך שתי הפרשיות האחרות, שהם שמע ווהיה אם שמוע, מקורן בספר דברים. פירוש הדבר ששתי פרשיות אלו ניתנו למשה רבינו כחודש לפני פטירתו, וא"כ יש לשאול, האם משה רבינו בעצמו, ואף דור המדבר, הניחו תפילין במשך ארבעים שנה במדבר, ואם אכן הניחו תפילין יש לברר כמה פרשיות היו בהן כיון שלמצות תפילין נצרכות כל ארבע הפרשיות, ובאם חסרות פרשיות הרי שהתפילין פסולות. היתכן לומר שדור דעה, הדור שקבלו את התורה, לא הניחו תפילין כשרות כל ארבעים השנים שהיו במדבר.

(ב) האם ר"ת עצמו הניח את התפילין אותם אנו מכנים 'תפילין דר"ת'. כלומר, נחלקו רש"י ור"ת בדבר סדר הנחת הפרשיות בתפילין, ומחלוקת זו היא רק אחת מן המחלוקות שנחלק ר"ת עם ראשונים אחרים באופן עשיית התפילין. [כגון האם הפרשיות שוככות או עומדות]. ויש לשאול, שהרי התפילין המכונות בדורות האחרונים תפילין דר"ת אינן נעשות לפי שיטת ר"ת בשאר הדברים, וא"כ אין התפילין הללו באמת 'תפילין דר"ת', אלא תפילין העשויות ע"פ שיטת ר"ת רק בענין סדר הנחת הפרשיות, ומן הסתם ר"ת בעצמו לא היה מניח את התפילין שאנו קוראים על שמו.

(ג) והשאלה המרכזית היא, כיצד המציא ר"ת שיטה חדשה בעשיית תפילין. הלא כל אחד ואחד מכלל ישראל במשך דורי דורות הניח תפילין כל יום ויום, וכיצד יתכן שפתאום נפלה מחלוקת בין הראשונים בסדר הנחת הפרשיות, והלא ניתן היה ברגע אחד לבדוק את התפילין המצויות ואת התפילין שעברו בירושה במשך שנים רבות ולראות כיצד סידרו כלל ישראל את הפרשיות מאז ומעולם. ומן הסתם הדרך המקובלת לסדר את פרשיות התפילין באה במסורה דור אחר דור עד למשה רבינו, והדעת נותנת שבדרך זו הניח משה רבינו בעצמו תפילין, וא"כ היאך היה רשאי ר"ת לחלוק על המסורת המקובלת של התפילין ולהמציא שיטה חדשה בעשיית התפילין, ומדוע באמת עשה כן.

ובכדי ליישב שאלות אלו, יש לחקור ולברר מספר מנהגים הנהוגים בתפילין, ולברר את השתלשלות מסורת התורה שבידינו בכלל ומסורת התפילין בפרט, וכן לבדוק מה אירע למסורה של התפילין עד שנולדה המחלוקת שבין רש"י ור"ת.

❧ מחלוקת רש"י ור"ת

שנינו במס' מנחות (ל"ד):

תנו רבנן כיצד סדרן קדש לי והיה כי יביא מימין שמע והיה אם שמוע משמאל והתניא איפכא אמר אביי לא קשיא כאן מימין של קורא כאן מימין של מניח והקורא קורא כסדרן אמר רב חננאל אמר רב החליף פרשיותיה פסולות.

ופרש"י שם:

והקורא קורא כסדרן - כסדר שהן כתובין בתורה מוקדם מוקדם ומאוחר מאוחר הילכך הא דקתני לעיל קדש והיה כי יביא מימין מימין של קורא קאמר דהשתא כשהוא קורא כדרכו מימין לשמאלו ונמצא קוראן כסדרן והא דתנא איפכא דמשמע קדש והיה כי יביא משמאל אמניח קאמר שהוא ימין של קורא.

רש"י מפרש שמהברייתא הראשונה משמע שפרשת קדש ופרשת היה כי יביאך הם מימין, ומהברייתא השניה משמע שהם משמאל. ומתרת הגמ' שאין מחלוקת כי הברייתא הראשונה איירי מנקודת מבט העומד ממוול למניח, והשניה איירי במניח עצמו. אבל עיקר הדין הוא שהנחת הפרשיות בתפילין היא לפי סדר כתיבתן בתורה, ולכן הסדר הראוי הוא מימין לשמאל, קדש, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמעו, והכל מנקודת מבטו של הקורא.

אך ר"ת (הובא בתוס' מנחות ל"ד ד"ה והקורא) חלק על רש"י, והתוס' הביאו את דברי ר"ת שהקשה, וז"ל:

קשה לר"ת דאמאי פלגינהו שקורא שתיהן הראשונות מימין וכל האחרונות משמאל היה לו לומר ראשונה מימין וכל האחרות משמאל או איפכא דג' ראשונות מימין ורביעית משמאל... ומפרש ר"ת קדש והיה כי יביאך מימין של קורא ומשמאל של קורא הוי שמע מבחוץ ואחריה והיה אם שמעו מבפנים.

כלומר, ר"ת נתקשה במה שהברייתא חילקה את הפרשיות לשתי קבוצות והזכירה שתיים ראשונות ואח"כ שתיים אחרונות. ולכן פירש ר"ת שהברייתא חילקה כן משום שמשמאל, היינו כשקורא אותם משמאל לימין רואה את פרשת שמע ואח"כ והיה אם שמעו. אבל אם רואה את כולם מימין לשמאל, הסדר הוא קדש, והיה כי יביאך, והיה אם שמעו, שמע [ומצד המניח סדר זה הוא משמאל לימין].

ובמחלוקת זו נחלקו הרבה ראשונים שהר"ף, רב האי גאון, רב שרירא גאון, רב סעדיה גאון, רבנו יוסף טוב עלם, רבינו חננאל, ור"א ממיץ נקטו כדעת ר"ת. ומצד השני עומדים הרמב"ם, בעל העיטור, הרמב"ן [כפי שהביא בשו"ת הרשב"א], רבינו יונה, ספר החינוך, ושכלי הלקט, שנקטו כשיטת רש"י. ובשו"ת יביע אומר (או"ח סי' א' אות ג') הביא את כל השיטות בזה.

ופסק השו"ע (או"ח סי' ל"ד), וז"ל:

ומנהג העולם כרש"י והרמב"ם... ירא שמים יצא ידי שניהם ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי והשאר הם כרצונות בעלמא.

הרי שדעת המחבר היא שירא שמים יניח תפילין של רש"י ותפילין של ר"ת **בבת אחת**, ויתנה שרצונו לצאת חובה בתפילין שהם אליבא דהלכתא, והזוג האחר לא יהיה לשם מצוה. והוסיף על זה השו"ע (שם), וז"ל:

לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות^א.

ישנה מחלוקת נוספת בין רש"י ור"ת בנוגע לעשיית התפילין. כתבו התוס' (מנחות ל"ג ד"ה הא דעבידא) שלפי שיטת רש"י ס"ת תפילין ומוזוזות מונחים דוקא בעמידה. מחמת כן יש להניח את ספרי התורה בארון הקודש כשהם עומדים, את המזוזה יש לקבוע כשהיא זקופה, ואף את פרשיות התפילין יש להעמיד בתוך הבתים. אולם ר"ת סובר שאת פרשיות התפילין יש להשכיב בתוך הבתים, את המזוזה מקבעים בשכיבה לרוחב המשקוף, ואת ספר התורה משכיבים בארון הקודש, והביא ראיה לדבריו מספר התורה והלוחות שבארון שהונחו בשכיבה^ב.

ולפי זה יש להקשות במה שנוהגים בזמן הזה שאף בתפילין של ר"ת מעמידים את הפרשיות והלא אין זו שיטת ר"ת, והיאך אפשר להניח תפילין בכדי לצאת שיטת ר"ת כאשר תפילין אלו לא נעשו כפי דעת

^א ובמ"ב (שם ס"ק ט"ז-י"ז) כתב שהטעם הוא משום יוהרא, שנוהג בעצמו חומרא בדבר שנתפס מנהג להקל. אולם בילקוט יוסף (הלכות תפילין ע' מ"ו) כתב, שבוה"ו שהנחת תפילין דר"ת נפוצה גם אצל אברכים ובעלי בתים יראי שמים, אין לחוש יותר משום יוהרא.

^ב ונהגו בתפוצות אשכנז לקבוע את המוזוזות באלכסון בכדי לצאת ידי שיטת רש"י ושיטת ר"ת, ועיין ברמ"א יו"ד סי' רפ"ט.

ר"ת². ובשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת או"ח ד') עמד השואל בשאלה זו, והשיבו ה'נודע ביהודה' בתמיה, וז"ל:

הנה אם המדקדקים מחמירים לחוש לדעת רבינו תם במה שגם רבינו האי גאון ורבינו יוסף ט"ע ושאר גאונים קיימו בשיטתיה כמבואר במנחות דף ל"ד ע"ב בתוס' בד"ה והקורא וכו' ניהוש לדעתו בשוכבות שאין לו מסייע מושארי גאונים.

כלומר, המדקדקים המניחים תפילין של ר"ת חששו לדבריו בדבר סדר הנחת הפרשיות מפני שרבים מן הגאונים והראשונים סוברים כמוהו, אבל בדבר המחלוקת האם יש להעמיד או להשכיב את הפרשיות לא הסכימו לדבריו מפני שרבים חולקים עליו ולא חששו לשיטתו, ונקטו להלכה כדעת רש"י. ולפי"ו תפילין של ר"ת אינם באמת תפילין של ר"ת אלא תפילין של הגאונים. וכעין זה העיר הערוך השולחן (או"ח ל"ב)⁷.

ובשערי תשובה (או"ח ל"ב) כתב ליישב באופן אחר, שאין אנו חוששים לשיטת ר"ת אלא בסדר הנחת הפרשיות שבדבר זה הסדר מעכב ואין התפילין כשרות אפילו בדיעבד. אבל לגבי המחלוקת האם הפרשיות עומדות או שוכבות אין חוששים לדבריו, כיון שבדיעבד התפילין כשרות בכל גוונא. וכעין זה כתב בשו"ת ערוגת הבשם (סי' י'). ולפי"ו, אפילו לפי ר"ת עצמו יש להכשיר בדיעבד את התפילין שאנו נוהגים לקרוא על שמו.

❧ **מנהג שלא להניח תפילין של ר"ת**

כתב בשו"ע (או"ח ל"ז):

גדול שכר מצות תפילין וכל מי שאינו מניחם הוא בכלל פושעי ישראל בגופן.

ג עיין במעשה רוקח (הל' תפילין ג' ה') שהקשה על המניחים תפילין דר"ת, שלפי ר"ת יש לכתוב תיבת 'לטטפת' שבפרשת ויהי אם שמוע בהשמטת האות וא"ו. דהיינו בכתב חסר. אך מנהיגנו לכתוב תיבה זו בכתב מלא, 'לטוטפת' ואנו נוהגים כן אף בתפילין של ר"ת, וא"כ נמצא שהתפילין אותם אנו מכנים תפילין של ר"ת פסולות לפי ר"ת.

ד מדברי הערוך השלחן משמע שהנחת הפרשיות בבתים בשכיבה מעכבת לדעת ר"ת, וא"כ התפילין של ר"ת המצויות היום פסולות לדעתו. ברם להלן נבאר שלפי רוב הפוסקים אין בזה משום פסול והתפילין כשרות בדיעבד, וכ"כ המ"ב (ל"ב ר"ג).

ובמ"ב (שם ס"ק ד') כתב שאפילו אדם בינוני, שאת דינו מטה הקב"ה לכף זכות, נענש ויורד לגיהנום אם לא הניח תפילין. וא"כ יש להקשות, מדוע לא נהגו שכל אחד ואחד מכלל ישראל יניח תפילין דר"ת, והלא לפי שיטת ר"ת מי שאינו מניח תפילין אלו הרי הוא בכלל פושעי ישראל בגופן.

ב'כתר ראש' (אות י"ג) מובא שהגר"ח מוואלז'ין שאל את הגר"א למה אינו מניח תפילין דר"ת, והשיב לו הגאון שבכדי לחוש לכל הספיקות והשיטות שיש בתפילין, יש להניח שישים וארבע זוגות תפילין, כיון שבנוסף למחלוקת רש"י ור"ת יש את שיטת השימושא רבא שהיא ההיפך מדעת רש"י, שלפי השימושא רבא הסדר הנכון הוא שפרשת קדש היא לימינו של **המניח** ואח"כ והיה כי יביאך, שמע והיה אם שמוע. נוסף על זה יש את שיטת הראב"ד (בשיטת רב האי גאון) שהיא היפך דעת ר"ת שפרשת קדש היא לימינו של **המניח** ואח"כ והיה כי יביאך, והיה אם שמוע, שמע. הרי שבכדי לחשוש לד' שיטות אלו צריכים אנו ד' זוגות של תפילין.

ועל זה יש להוסיף את המחלוקת האם מניחין את הפרשיות מעומד או מיושב, הרי שישנם כבר שמונה זוגות. וכשנוסיף לזה את המחלוקת האם יש לכתוב על צדו הפנימי או החיצוני של הקלף (עיין שו"ע או"ח ל"ב ז') הרי שנגיע לשש עשרה זוגות של תפילין. נוסף לזה את המחלוקת אילו פרשיות נכתבות סתומות ואילו פתוחות (עיין שו"ע או"ח ל"ב ל"ו), הרי שלשים ושתים. ואם נוסיף את המחלוקת האם יש לייצר את הדיו מעשן עצים או מעפצים (עיין שו"ע או"ח ל"ב ג'), הרי שבסך הכל נאלץ להניח שישים וארבע זוגות תפילין בכדי לצאת ידי חובת כל השיטות¹. עוד מובא ב'כתר ראש' (אות י"ד) שלגר"א היו קושיות על שיטת ר"ת¹.

ה ויש להעיר, שמדברי הגר"א אלו מבואר שאין ענין מיוחד לצאת ידי שיטת ר"ת במחלוקת זו יותר מבשאר המחלוקות, ולא כפי שיתבאר להלן בשם המקובלים.

1 ועיין בהגיני הלכה (ח"ב עמ' רס"ח) שהביא שרבו, הגאון ר' יחזקאל סרנא ראש ישיבת חברון,

❧ פסק והכרעה מן השמים במח' רש"י ור"ת

בעלי התוס' החשיבו מחלוקת זו כל כך עד כדי שאחד מבעלי התוס' שאל לשמים בשאלת חלום כדי להכריע בין רש"י ור"ת. רבינו יעקב ממרויש חיבר ספר שלם, הוא שו"ת מן השמים, בו רשם את השאלות שהוא שאל מן השמים ואת התשובות שהשיבו לו. בסימן ד' הביא שהוא שאל בשמים כיצד יש להכריע במחלוקת רש"י ור"ת בדבר סדר ההנחה של הפרשיות בתפילין, וז"ל התשובה שם:

אלו ואלו דברי אלקים חיים וכמחלוקת למטה כך מחלוקת למעלה הקב"ה אומר היות באמצע (כר"ת) וכל פמליא של מעלה אומרים היות כסדרן (כרש"י) והוא אשר דיבר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד וזה כבודו בהיות מלכות שמים תחילה.

כלומר, שתי השיטות כיוונו לאמייתה של תורה, וכשם שנחלקו חכמי התורה בעולם הזה כן נחלקו בבית דין של מעלה. ברם, להלכה נפסק כשיטת רש"י, וכפי שיבואר להלן.

אולם יש לעיין האם להלכה אפשר לסמוך על שאילת חלום. ובשו"ת יביע אומר (או"ח ח"א סי' מ"א-מ"ב) כתב להלכה שאין לסמוך על ספר שו"ת מן השמים ע"פ הכלל שהתורה לא בשמים היא. ואף שהחיד"א סמך על ספר זה והתיר לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן

.....
היה מניח תפילין כל היום כולו ולא חשש להניח תפילין של ר"ת ואפילו לזמן מועט במשך היום. כששאלוהו למה אינו מניח תפילין של ר"ת השיב כפי המובא בשם הגר"א מפני שיש לו קושיות על שיטה זו. בסוף ימיו התחיל להניח תפילין של ר"ת, ולשואלים הסביר שחושש הוא שכשיגיע לעולם האמת ישאל אותו ר"ת למה לא הניח את התפילין שלי, וכשירצה לענות לו שלא הניח מחמת הקושיות שהיו לו לא ישיב לו ר"ת על קושיותיו משום שהוא נוגע בדבר שלא הניח תפילין דר"ת. מחמת כן הניח את התפילין כדי שיוכל לשאת ולתת עם ר"ת ולא יהיה נוגע בדבר בעולם האמת. ומ"מ לא הניח את התפילין עד לאחר שקיעת החמה, והסביר שנהג כן משום שהוא היה נוהג להניח תפילין כל היום, וא"כ אין כדאי להוריד את התפילין של רש"י ולהניח את התפילין של ר"ת. אך לאחר השקיעה, שכבר אינו זמן תפילין לפי שיטת הגר"א שנתקבלה להלכה בארץ ישראל, הניח תפילין של ר"ת, כיון שלשיטת ר"ת עדיין יום הוא וזמן תפילין הוא.

גרמן, מ"מ אין לסמוך על זה כלל ואין לנשים ספרדיות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמן.

❧ האם ר"ת חידש שיטה חדשה בעשיית תפילין

הזכרנו לעיל את החקירה האם לפני זמנו של ר"ת היו שהניחו את התפילין הקרויים על שמו, או שמא ר"ת הוא זה שהמציא שיטה חדשה בעשיית התפילין. ולפי צד זה יש להקשות היאך לקח על עצמו את האחריות לחדש דבר שהוא שונה ממה שהיה מקובל בכלל ישראל במשך דורות ונגד המסורה.

ויש לציין לידיעה מעניינת שבחפירות מתקופת בית שני [מרד בר כוכבא] נמצאו תפילין שהיו עשויות כשיטת ר"ת. וא"כ נראה, שתפילין דר"ת היו מצויות זמן רב לפני שר"ת חידש את שיטתו, ור"ת לא **חידש** שיטה חדשה בעשיית תפילין, אלא רק פסק להלכה שיש לעשות את התפילין כפי שיטה זו. וכבר העידו על רב האי גאון שהיה מניח שתי זוגות תפילין (ועיין בשו"ת יביע אומר שם).

בנוסף לזה יש להזכיר את דברי הראב"ד בפירושו לספר יצירה, שם הביא שבירושלמי על קדשים (שאינו נמצא תחת ידינו) איתא 'הויות באמצע', והיינו כשיטת ר"ת. עוד איתא בתיקוני זהר (דף ט' עמ' א') 'ובגין דא אורמוה מארי דתלמודא ירושלמי הויות באמצע'. הרי שבדינו שני מקורות שהירושלמי סובר כר"ת. ומצד אחר במכילתא (סוף פרשת בא) מפורש כדברי רש"י. וא"כ מחלוקת רש"י ור"ת היא מחלוקת קדומה.

.....
ז וז"ל המכילתא:

בארבעה מקומות מזכיר פרשת תפילין קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע מכאן אמרו מצות תפילין ארבע פרשיות של יד הם כך אחד ארבע פרשיות של ראש הם ארבע טוטפת ואלו הן קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע כותבן כסדרן, ואם לא כותבן כסדרן הרי אלו יגנוז.

❧ כיצד התחילה המחלוקת

כתב המרדכי (הביאו הב"י באו"ח סי' ל"ד) שנפלה בימה על קבר יחזקאל ומוצאו שם תפילין ישנים הכתובים כשיטת רש"י. ומומעשה זה נראה שיש להוכיח שבזמן הנביאים נהגו כשיטת רש"י, וממילא יש להוכיח שהלכה כרש"י. אך בדרישה (שם) דחה ראה זו וטען שר"ת יוכיח ממועשה זה כשיטתו כי מחמת שנכתבו כשיטת רש"י החזיקו אותם כפסולים ומחמת כן גזזו אותם בקבר הצדיק כדן תשמישי קדושה פסולים. ובב"ח שם הקשה על הדרישה שאם באמת הלכה כדברי ר"ת, לא היו צריכים לגזז את התפילין כי בקל ניתן היה לתקנם ולהכשירם לשיטת ר"ת ע"י שינוי סדר הפרשיות בתוך התפילין.

אולם העיר על זה רע"א (שו"ת תניינא ח') שדברים אלו תלויים במה שמצאו שם, שאם מצאו תפילה של ראש, בוודאי צדקו דברי הב"ח שבקל יש לתקנם כיון שכל פרשה כתובה בפני עצמה. אבל אם מצאו תפילה של יד, שהיא כתובה על קלף אחד, לא היה דרך לתקנם. ומ"מ, בין אם תפילין אלו נגזזו מפני שהחזיקו אותם כפסולים בין אם לאו, נראה שכבר בזמן הנביאים עלה נידון זה של סדר הנחת הפרשיות בתפילין, ושורש המחלוקת קיים היה מתקופת הנביאים¹.

והנה, אף אם נניח שר"ת לא שינה את המסורה, ולא חידש שיטה חדשה שלא היתה מקובלת עד זמנו, מ"מ עדיין יש לברר מתי התחילה מחלוקת זו, ומה היתה המסורה והדרך המקובלת לפני זמנו של ר"ת, והאם מחלוקת זו התחילה כנגד מסורה קיימת.

❧ ספק במסורה מהו קול תרועה

עוד הבאנו להקשות כיצד יתכן שנולד ספק בדבר הנוהג בכל יום (חוץ משבת יו"ט), והרב ראובן מרגליות (בהערות על שו"ת מן השמים הע' ד') העיר שמצינו שאלה דומה לגבי תקיעת שופר. עיקר דין תורה

ח ועיין בס' דברי שאול (להגר"ש נתנון הובא באגדות הש"ס למגילה טז:) שאף שתפילין של

בתקיעת שופר הוא לתקוע שלש פעמים סדר תקיעה, תרועה, ותקיעה, ומה שאנו נוהגים לתקוע שלשים קולות במקום תשעה קולות הוא משום שאין אנו יודעים איזו היא עיקר התרועה מדאורייתא, וכדי לצאת ידי חובת התרועה אנו תוקעים, שברים, תרועה, ושברים תרועה, וכולם מחשש שקול זה הוא התרועה האמיתית. ויש להקשות, כיצד נולדה המחלוקת מהי התרועה, והלא מאז ומעולם תקעו בשופר בכל שנה ושנה, וקשה מאד לומר שכולם שכחו מה תקעו בשנה שחלפה.

ובמגדל עוז (הל' שופר פרק ג') פירש עפ"י הגאונים, שבאמת אין תקיעת שלשים הקולות מחמת איזה ספק שנולד במסורה, אלא ניתן לצאת ידי חובת תרועה בכל אחד מהקולות, שכל תרועה שיש בה קול של ברי דינה כתרועה. ומה שאנו נוהגים לתקוע את שלשתם הוא מפני שבתחילה בכל מקום ומקום נהגו באחד מהקולות ע"פ מה שהיה נראה להם כבכי, עד שהיה נראה כאילו יש מחלוקת איזה קול נחשב כתרועה, ורבי אבהו בא ותיקן שבכל המקומות יתקעו את שלשת הקולות כדי שלא יראה כמחלוקת.

אך בדבריו מתחזקת הקושיא, שהרי האפשרות שהמסורה נשתכחה לא עלתה בדעת המפרשים, ומחמת כן הקשו כיצד נהיה מחלוקת בדבר שנהג במשך כל הדורות בכל שנה ושנה, ותייצו שבאמת כל הדעות נכונות ורק בכדי שלא יטעו בדבר תקנו לתקוע את כל הקולות ובע"כ תירצו כן מפני שאין לומר שהיה הפסק במסורה של תקיעת שופר. כלומר, מחלוקת בדבר המצוי ונמסר מדור לדור איננה אפשרית.

אולם לגבי התפילין אי אפשר לתרץ ששתי הדעות נכונות כיון שכל אחת מהדעות סבורה שהתפילין של הדיעה האחרת פסולות, והמסורה בתפילין בוודאי לא נשתכחה, שאם בתקיעת שופר, שהיא מצוה הנוהגת

רש"י נוהגים בין בארץ בין בחו"ל, תפילין של ר"ת אינם נוהגים אלא בארץ ישראל. ועפ"י יש לומר שהטעם שמצאו תפילין של רש"י על קברו של יחזקאל הוא משום שהיה בחו"ל. וא"כ אין ראייה שאין להניח תפילין של ר"ת בארץ ישראל.

רק פעם אחת בשנה, אין לומר ששכחו את המסורה, על אחת כמה וכמה שאין לומר כן על התפילין שמניחים אותם בכל יום ויום. ואין לומר שהמסורה על התפילין נשתכחה בתקופה שלא הניחו תפילין כלל [מטעם שמד או מטעם שלא היו מניחים תפילין משום שהיו חוששים לגוף נקי], כי נצטרך לומר שאבדו כל הזוגות של תפילין שבעולם כדי לומר שהיה הפסק במסורה, וקשה לומר סברא דחוקה כזו.

❧ שיכחת המסורה

ובתורה שלמה (מילואים לפרשת בא עמ' רע"א) כתב שאולי נשתכחה המסורה כשאבידו את התפילין ע"י גזירות הגויים שגזרו על מצוות תפילין, ועי"ז שכחו מקצת מהלכות תפילין לאחר שבטלה הגזירה, מ"מ העיר שם שקשה לומר שאבדו להם כל התפילין עד כדי כך שלא היתה להם אפשרות לבדוק אפילו זוג אחד של תפילין כדי לראות כיצד נכתבו ועל ידי זה להחזיר את המסורה.

ברם, בשו"ת יביע אומר (או"ח סי' א' אות ג') העיר שבגמ' במגילה (ב') מבואר ששכחו את המסורה בד"א אותיות מנצפ"ך, דהיינו איזה כותבים באמצע התיבה ואיזה בסופה. והתוס' שם כתבו שהטעם שלא היו יכולים לבדוק בספר תורה הוא משום שכבר שרף אמון את כל הספרים. והקשה שם הגר"ע יוסף זצ"ל, מדוע לא בדקו את התפילין שברשותם כדי לראות כיצד נכתבו אותיות מנצפ"ך, וכתב שם שצ"ל שאף תפילין לא היו להם בזמן ההוא ועי"כ לא ידעו כיצד נכתבות האותיות. וא"כ אולי אפשר לומר שבזמן אמון, שלא היו להם תפילין, נפסקה המסורה, ואז התחילה המחלוקת.

אולם, הרמב"ם בפירוש המשניות (מנחות ד' א') כתב שהטעם שדיני תפילין ומזוזות אינם מוזכרים במשניות הוא משום שהלכותיהם היו ידועות באותו זמן, ורבי יהודה הנשיא לא ראה צורך להזכירם. ובסידור יסודי ישורון (להרב גדליה פלדר זצ"ל, תפילה של חול עמ' רס"ד) הקשה על זה כיון שאנו יודעים שהיו אנשים שלא הניחו תפילין כלל, וא"כ איך אפשר לומר שכולם ידעו הלכות תפילין.

והרב פלדר הביא את דברי הרב ראובן מרגליות (בספר יסוד המשנה ועריכתה) שהטעם שדיני תפילין ומזוזה לא נזכרו במשנה הוא משום שהרומאים בגזירותיהם לא ביקשו לעקור את הדת, אלא ביקשו לעקור את השאיפות הלאומיות של העם ומשום כך גזרו רק על דברים שהיה בהם ענין לאומי. התפילין שנהגו להניח בכל יום, וכן המזוזה הקבועה על פתח הבית, נחשבים לסימני לאום של עם ישראל, סימנים המבליטים את ההיבדלות והשוני של כלל ישראל ממלכות רומי, ולכן גזרו עליהם.

על פי דברים אלו מבאר הרב פלדר, שבזמן ההוא היו אנשים מבני ישראל שביקשו להערים על הגזירה, ולעשות קמיעות עגולות במקום תפילין, ועל זה אמרו חז"ל (מגילה ל"ב) 'העושה תפילתו עגולה סכנה ואין בה מצוה', כלומר, שמכיון שאין מקיימים את המצוה בתפילין עגולות, לא רק שאין בזה קיום מצוה, אלא יש בהם משום סכנה שהמלכות מחשיבה את זה למרידה שרוצה לקיים את המצוה כנגד הגזירה. על פי זה יש לומר שרבי יהודה הנשיא השמיט מהמשנה את דיני תפילין והמזוזה מפני הסכנה של מרידה במלכות, וכשם שלא הזכיר במשנה את ענין ביאת המשיח [למרות שהזכיר את האמונה בתחיית המתים], שכל אלו הם דברים לאומיים.

ועל פי זה יש לומר שהמחלוקת באופן עשיית התפילין התחילה בתקופה ההיא בעקבות הגזירה שלא להניח תפילין, ואפילו המניחים תפילין עשו כן בצניעא, וממילא לא היתה להם אפשרות לבדוק את התפילין של אחרים בשעת עשייתם.

ומ"מ, בכדי לטעון שהמסורה עצמה נפגמה, צריכים אנו לומר שהיה זמן בו רוב כלל ישראל לא הניחו תפילין.

❧ תקופות שרבים לא הניחו תפילין

ויש לברר האם יתכן שהיו דורות ותקופות בהם רוב העם לא הניח תפילין. כנראה שהתשובה לשאלה זו היא חיובית, שבתקופות שונות חלק גדול

מהעם לא הניח תפילין וזאת למרות שלא נאסרה עליהם מצוה זו, וממילא אפשר לומר שאף בדורות הקדמונים היו תקופות כאלו.

מקור אחד ממנו ניתן להוכיח כן הוא הבית יוסף (אהע"ז ס" ס"ה) שהביא בשם הכלבו, שהטעם שבכמה מקומות אין מניחים אפר בראשי חתנים הוא משום שנהגו להניח את האפר במקום הנחת תפילין כזכר למה שנאמר 'לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר', ומכיון שאין העם מוזהרים כלל בהנחת תפילין עושים דבר אחר שהוא זכר לחורבן.

ובתורה שלמה (מילואים לפרשת בא ס" מ"ב) הביא מכמה ראשונים שהזכירו דבר זה שהעם לא הקפידו בהנחת תפילין. לדוגמא, השבלי הלקט הביא מרב שרירא גאון שכתב 'והאידנא מ"ט מזלזלי בהו רובא דעלמא' (היינו בתפילין). מקור נוסף נמצא במאירי (ברכות יד:), וז"ל:

ובתלמוד המערב הזכירו במקצת חכמים שהיו נוהרים שלא להניחם אלא בימים ידועים בשנה... וקצת חכמים נוהגים להניחם בימים שבין ר"ה ליוה"כ אחר התשובה והטבילה והידידות.

והמאירי ביאר שהטעם שנמנעו מלהניח תפילין בכל יום הוא משום שבזמן הנחת תפילין יש לשמור על גוף נקי, והם היו סבורים שאין גופם נקי דיו בכדי להניח תפילין.

מקור נוסף הוא בעל העיטור (הל' תפילין שער ראשון חלק ז' דף ס"א) שהביא מרב האי גאון שכתב "אותן שמניחין תפילין אי חיישינן ליוהרא". כלומר, בני ארץ ישראל לא הניחו תפילין משום גזירת שמד, ועל זה יש לדון האם מותר להניחם כי שמא יש בזה משום יוהרא, ופסק שם שאין בזה משום יוהרא כיון שהוא חיוב. ומוזה רואים שבתקופות שונות היו העם מזלזלים בהנחת תפילין.

עם זאת, מצינו בשבלי הלקט (ענין תפילין קצ"א) טעם אחר בביאור מדוע נמנעו רבים ממצוות תפילין, ולא מפני שזלזלו במצוה או מחמת גזירת שמד, אלא מפני שלא ידעו האם הלכה כרש"י או הלכה כר"ת בסדר הנחת הפרשיות, וז"ל:

מיהו עיקר טעמא דלא נהגו ולא החזיקו בו העולם מפני שנחלקו בהלכותן רש"י ור"ת הלכך לא ידעין למועבד כהלכתא.

ובתורה שלמה (שם עמ' רס"ג) כתב שמה שלא היו מניחים את שניהם הוא משום שטירחא הוא להניח את שניהם. אך אם כן יש להבין מדוע לא הניחו לכל הפחות אחד מהם, שהרי בוודאי עדיף להניח סוג אחד מאשר להימנע ממצוות תפילין לגמרי. ותירץ שם, שלא היו רוצים להניח רק אחד משום ספק ברכה לבטלה. אך א"כ יש להקשות מדוע לא הורו להם להניח את התפילין בלי ברכה, וכמו שעושים בכמה קהילות בחול המועד. ותירץ שם שלא היו הרבנים רוצים להורות להניח את התפילין בלי ברכה כי חששו שאם יודיעו לרבים שיש בתפילין משום ספק, אפילו אלו שנהגו להניח תפילין יבואו לזלזל במצווה ולהתירשל בהנחת התפילין.

ובשו"ת מהר"ק (קע"ד) כתב שישנם שדייקו מהסמ"ג שהטעם שאין מניחים תפילין הוא מפני שהיו חוששים לברכה לבטלה משום מחלוקת רש"י ור"ת, וכתב המהר"ק שאין זה טעם נכון, ואע"פ שיש סברא לומר שאמירת ברכה לבטלה היא איסור תורה חמור של 'לא תשא' ואילו הנחת תפילין היא רק מצוות עשה, מ"מ סברא זו אינה ידועה אלא לתלמידי חכמים, וכשתלמידי חכמים אינם מניחים תפילין, הטעם הוא משום שבמכילתא דרשו ש"כל הקורא בתורה פטור מן התפילין", ולא נמנעו תלמידי חכמים משום ספק ברכה לבטלה^ט. ועיין בסמ"ג (מ"ע ג') שכתב שהוא עצמו נוהג היה לדרוש ברבים ולהוכיח את העם על חובת הנחת תפילין. וא"כ אין לדייק מהסמ"ג שיש ענין להימנע מהנחת תפילין משום חשש ברכה לבטלה.

ומכל הנ"ל נראה שהטעם שנפלה מחלוקת בסדר הנחת הפרשיות הוא משום שהיה בשלב כלשהו הפסקה במסורה. וע"כ, כשרש"י ור"ת

^ט עיין באור זרוע (תקל"א) שכתב שמה שנאמר במכילתא שכל הקורא בתורה פטור מן התפילין הוא דוקא בזמן שהוא עוסק בתורה, ולא שהלומד תורה פטור מן התפילין לגמרי. וע"ע ברוקח (הל' ברכות סי' שס"ט).

נחלקו בסדר הפרשיות הרי שהמחלוקת היא מהו הסדר הנכון להניח את הפרשיות, ולא שר"ת בא לחדש שיטה חדשה בהנחת הפרשיות כנגד המסורה המקובלת.

❧ מחלוקת דש"י ודר"ת היא מחלוקת מיוחדת ששני הצדדים נכונים

אך כמה אחרונים הצינו דרך אחרת בביאור כיצד התחילה המחלוקת בדבר סדר הנחת הפרשיות. עיקר החידוש שבדבריהם הוא שאין מחלוקת רש"י ודר"ת מחלוקת רגילה כמו שנחלקו הפוסקים בנושאים רבים. מחלוקת זו, לפי ביאור זה, היא מחלוקת מיוחדת, וכפי שנראה מלשונו של השו"ת מן השמים. מחלוקת זו לא נולדה מחמת איזו טעות במסורה, אלא ששני הצדדים הם נכונים הם ושניהם ניתנו לכלל ישראל'.

ניתן לפרש ולבאר דרך זו בשלשה אופנים.

האופן הראשון הוא דברי האריז"ל כפי שהובאו בשער הכוונות (דרושי תפילין דרוש ו'), וז"ל:

ונלע"ד שזה הדרך הא' הג' ולא פליגי ושניהם אמת ובזה נבין דרש"י ודר"ת לא פליגי וב' הסברות הם דברי אלקים חיים שלא כדברי החושבים שסברא א' היא האמת והאחרת בטילה חלילה מלהאמין דבר זה.

ובפרי עץ חיים (שער התפילין פרק ט') כתב, וז"ל:

ודע כי ב' הסברות אמתות וכמ"ש בפרק הקומץ מקום יש בראש להניח ב' תפילין.

י עיין בשדי חמד (מערכת חול המועד אות י"ד) שהביא מהפמ"ג שמי שנוהג להניח תפילין של ר"ת כל השנה לא יעשה כן בחול המועד משום דאיכא ס"ס, שמא אין מניחים תפילין בחוה"מ כלל, ושמא הלכה כרש"י. אך הביא מהר"פ ללב שכתב שאין אומרים ספק ספקא בזה כיון שהטעם שמניחים תפילין דר"ת לאי משום דאיכא ספק אלא משום ששניהם קודש וצריכים זה לזה.

כלומר, ההוכחה שיש מצווה להניח שני זוגות נמצאת במה שאמרו בגמרא מקום יש בראש להניח שתי תפילין י". ולפי זה מצות תפילין היא להניח שני זוגות בבת אחת.

וכתב בבן איש חי (וירא אות כ"א), וז"ל:

והנה בתחלה היו חושבין מחלוקת כשאר מחלוקת שסברא אחת בטלה, אך בא רבינו האר"י ז"ל והגיד בקבלה מפי אליהו זכור לטוב ששני הסברות אמת, וצריך למעבד תרווייהו, ומימות מרע"ה ועד הגאונים היו מניחים ב' זוגות, וכן איתא בגמ' מקום יש בראש להניח בו ב' זוגות... דצריך שיניח שניהם יחד ולא כאותם שמניחין של רש"י לחוד ושל ר' תם לחוד.

כלומר, שמימות משה רבינו היו מניחים שני זוגות של תפילין, ולא מחמת הספק אלא משום ששניהם הם תורת אמת. דהיינו, כדי לצאת ידי חובת מצות תפילין יש להניח שני זוגות תפילין בבת אחת. ורק מזמן הגאונים נהגו להניח רק זוג אחד של תפילין ובאותו הזמן נחלקו איזה תפילין יש להניח כשמוניחים רק זוג אחד י'.

ובשו"ת יביע אומר (שם) העיר שקשה לומר שמחלוקת זו התחילה בזמן הגאונים שהרי לכאורה מחלוקת זו היא מחלוקת המכילתא והירושלמי. עוד הקשה, שאם נאמר כן צריכים אנו להבין מדוע באמת הפסיקו להניח שני זוגות תפילין בימי הגאונים ולא הניחו אלא זוג אחד אם מדינא חובה להניח שני זוגות של תפילין. והוסיף שם שאם מדינא אין חיוב להניח אלא זוג אחד היה אפשר לומר שהמחלוקת התחילה כמחלוקת בין סופרי סת"ם, וז"ל:

יא אך יש לעיין לפי ביאור זה שיש מצוה להניח שני זוגות תפילין, מהו המקור לדין זה, האם למדו את זה מן המקרא, או שמא דין זה הוא הלכה למשה מסיני.

יב ועיין בשערי תשובה או"ח (ל"ב) שהבאנו מדבריו לעיל, דשאני מחלוקת זו משאר מחלוקת, שיש מקור בוהר להניח שני זוגות של תפילין, ולכן אמרין אלו ואלו דברי אלקים חיים. משא"כ בשאר מחלוקת הפוסקים סוגיין דעלמא כחד מנייהו.

מורב תוקף הגלות היו קצת סופרים עושים כן ומקצתם כסברא אחרת, ונפלה מחלוקת בין הגאונים הי מיניהו עיקר לדנא².

❧ שיטה אחת ע"פ תורת הנגלה ושיטה שניה ע"פ תורת הסוד

האופן השני הוא שמושה רבינו בעצמו כבר ידע שיש שני סוגי תפילין¹ וכן כתב בספר 'אמונת חכמים' לרבי אביעד שר שלום באזילה (פרק ל'), וז"ל:

אלא האמת כך הוא שמלבד הטעם המפורסם יש עוד טעם אחר עמוק ונעלם ומעתה הורה משה להמון בני ישראל שצריך לעשות התפילין ולשרידים אשר ה' קורא למד בצנעא הטעם הנסתר וממנו ידעו ביחוד שמוי שירצה להיות מן המהדרים לא יספיק בתפילין הידועים אלא יעשה לו עוד תפילין אחרים ויכין בהם אל דבר נעלם. ואחרי שהורקנו מכלי אל כלי וגלינו בארבע רוחות העולם מי שרצה לכתוב תפילין ראה את התפילין שקדמוהו... אמת הוא שנחלקו איזה לחיוב ואיזה למצוה מן המובחר.

כלומר, כשניתנה מצות תפילין לבני ישראל קבלו עמה את טעם המצוה ע"פ תורת הנגלה, וטעם זה מסר משה להמון העם. אבל ליחידי סגולה הוסיף משה רבינו את טעמי המצוה על פי תורת הנסתר, ועל פי סתרי תורה אלו הכינו לעצמם יחידי סגולה אלו זוג נוסף של תפילין, והם היו נוהגים להניח שני זוגות תפילין, אחד לצאת ידי חובת עיקר המצוה

.....
יג ויש להעיר על דבריו, שאם באמת אין חיוב להניח אלא זוג אחד, כיצד נפלה מחלוקת בין הסופרים, אך אם החיוב הוא להניח שני זוגות, ניתן להסביר שמתחילה נשכח עצם החיוב להניח שני זוגות, ואח"כ נפלה מחלוקת איזה סוג הוא הנכון.

יד עיין בספר עצי עדן (מנחות פ"ד) שכתב שבאמת שתי סברות אלו כבר נמסרו למשה רבינו כמו כל מחלוקת שהתעוררה במשך הדורות. ומחלוקת זו הזכרעה כבר בזמן הסנהדרין, אך אין אנו יודעים מה היתה ההכרעה. אולם כל ב"ד וב"ד רשאי להכריע האם הלכה כרש"י או כר"ת, ומה שיכריעו זוהי האמת והדין. ומעת שבה האריז"ל והכריע שיש להניח את שניהם נעשה חיוב על כל אדם להניח שני זוגות של תפילין.

ואחד למצוה מן המובחר. משרבו הגלויות, נפלה מחלוקת באיזה סוג תפילין יוצאים ידי עיקר החיוב ואיזה סוג מניחים למצוה מן המובחר, ומחלוקת זו התפשטה עד שבכל חלקי העם לא ידעו מהו סדר הפרשיות הנוהג מעיקר הדין.

ולפי דברים אלו ניתן להבין את שורש המחלוקת, שבאמת שני סוגי התפילין הם אמיתה של תורה, רק שאחד מהם הוא התפילין של חיוב, והאחר הוא התפילין למצוה מן המובחר ע"פ תורת הסוד. ולפי דבריו נכון וראוי להניח שני זוגות תפילין, אך אין צריך להניחם בבת אחת.

❧ סדר הפרשיות אינו מעכב מן התורה

האופן השלישי הוא שאין סדר הפרשיות מעכב מדין תורה כלל, והן תפילין של רש"י והן תפילין של ר"ת כשרות [ולפי זה גם שיטות הראב"ד והשימוש רבה כשרות ונכונות], אך מדרבנן תקנו שסדר הנחת הפרשיות מעכב, ונחלקו רש"י ור"ת מהו הסדר שתקנו החכמים. אפשרות זו מעלה התורה שלמה (שם עמ' רע"א), והביא את דברי הגמ' (מנחות ל"ד): כמקור לחידוש, וז"ל הגמ':

אמר רב תנאל אמר רב החליף פרשיותיה פסולות אמר אביי לא אמרן אלא גוייתא לבריייתא ובריייתא לגוייתא אבל גוייתא לגוייתא ובריייתא לבריייתא לית לן בה א"ל רבא מאי שנא גוייתא לבריייתא ובריייתא לגוייתא דלא... אלא ל"ש.

ומבואר מדברי הגמ' שרב סובר שסדר הנחת הפרשיות מעכב. ובביאור דבריו נחלקו אביי ורבא, שאביי סבור שהפסול הוא דוקא אם החליף את אחת מהפרשיות שבחזון עם אחת שבפנים, אך רבא סובר שכל שינוי בסדר מעכב ופסול. ובתורה שלמה יצא לחדש שמה שאמר רב החליף פרשיותיה פסולות, היא תקנת חכמים שסדר הפרשיות מעכב, וכמו שמצינו בתקיעת שופר שתקנו לתקוע שלשה סוגי תרועה בכדי שלא תהיה מחלוקת בכלל ישראל, כן הוא בתפילין שתקנו סדר מיוחד בהנחת פרשיות התפילין כדי שלא תהיה מחלוקת בישראל.

ולפי זה, לפני תקנת רב סדר הפרשיות לא היה מעכב, והיו בנמצא כל מיני תפילין שלא לפי סדר מסוים, ולאחר שתיקן רב שהסדר מעכב נחלקו אב"י ורבא בגדר התקנה האם רב תיקן רק שלא להחליף את הפרשיות הפנימיות בחיצוניות, או שמא התקנה היתה שלא להחליף פרשיות כלל. ומחלוקת זו בתקנת רב, מבאר התורה שלמה, התחילה בלי שמד ובלי שהמסורה תיפגם, ואין כל קושיא במה שמצאו תפילין ישנות כיון שכל התפילין הללו נכתבו לפני תקנת רב שהסדר מעכב. ובאמת תפילין אלו כשרות היו בשעת עשייתם, אך לאחר תקנת רב נפסלו תפילין אלו מדרבנן^{טו}.

ולסיכום יש לומר שלפי שלשת השיטות שני זוגות של תפילין היו קיימים מימות משה רבינו. לפי האריז"ל והבן איש חי מימות משה רבינו עיקר המצוה התקיים בהנחת שני זוגות, ורק לאחר שנקטעה המסורה טעו וחשבו שאין חייבים להניח אלא אחד בלבד, ומוזה נולדה טעות בסברא שאחד כשר ואחד פסול. לפי דברי האמונת חכמים, בזמנו של משה הניחו שני זוגות, אחד לחיוב ואחד למצוה מן המובחר, ולאחר שנקטעה המסורה חשבו שאחד כשר ואחד פסול. ולפי התורה שלמה, כולם היו נמצאים מימות משה רבינו וכולם היו כשרים. המחלוקת נולדה לאחר תקנת רב, מהו סדר הפרשיות אותו תיקן רב.

❧ מצות הנחת תפילין במדבר

הזכרנו לעיל שיש לחקור כיצד קיימו בני ישראל במדבר מצות תפילין לפני שניתנו להם פרשיות שמע ווהיה אם שמוע. והאם באמת יש לומר שלא הניחו תפילין במדבר כיון שארבעת הפרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו.

טו ושם הביא התורה שלמה ביאור אחר היאך נפלה המחלוקת. בפשטות כוונת רבא היא לחלוק

וביישוב הדבר כתב הרשב"א (חידושי מנחות המיוחסים לתוס' רי"ד - דף ל"ד), וז"ל:

ו"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה ואעפ"י שלא נאמרה עדיין ניתנה לידרש, אי נמי ע"כ נראה שנאמרה שמע והיה אם שמוע בשעת פסח מצרים ואעפ"י שנכתבה במשנה תורה שהרי קדש והיה כי יביאך נאמרו בשעת יציאת מצרים וכתוב בהם והיה לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך אלמא הוהיר אז הקב"ה על התפילין והתפילין הם נעשים מארבע פרשיות הללו א"כ היה צריך שנאמרו אז בשעת יציאת מצרים.

כלומר, בוודאי קיימו בני ישראל מצות תפילין במדבר, ומוזה מוכיח הרשב"א שפרשיות אלו נמסרו להם לפני שנכתבו בתורה, כי אי אפשר לקיים מצות תפילין בלי ארבעת הפרשיות.

ובסיודור אוצר התפילות (לסדר הושענות) הביא מהמהר"ל דיסקין לבאר את מה שאנו אומרים "טבועים בצול גזרים יקרך עמם מעבירים", וז"ל:

שתיכף אחר שנגמרו לאכול את פסחיהם ונשאר להם זמן רב עד שעת יציאתן אמר להם משה פרשת קדש לי כל בכור והזהירים על מצות תפילין והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך והם הלכו תיכף ועשו להם תפילין מעורות הפסחים וגידיהם, ומאז והלאה היו הולכין מוכתרין בתפיליהם כל זמן מצותן. [והוסיף האוצר התפילות] ולפי דעתו ז"ל זהו שיסד הפייטן כאן יקרך עמם מעבירים הם התפילין כמו שדרשו רבותינו ויקר אלו תפילין, כי בזכות התפילין נצולו משטף מים רבים.

ומדבריו נראה שבני ישראל הניחו תפילין אף קודם מתן תורה [וכן מובא בחידושי מהרי"ל דיסקין על התורה פרשת קורח]. אך לא ביאר האם היו בתפילין שהניחו ארבע פרשיות, או שמא רק שתי פרשיות.

ברם מדברי הדעת זקנים מבעלי התוס' (שמות י"ד) נראה שלא הניחו בני ישראל תפילין בשעת קריעת ים סוף, וז"ל:

על אב"י לחומרא, ולדעתו אין הבדל באיזה אופן מחליף את סדר הפרשיות כי בכל גווי

שבתחלה נתמלא הים חמה עליהם עד שבא גבראל ושמום כחומה בתוך הים והיה מכריז על הים ואמר למים שבימינם הזהרו בישראל שעתידין לקבל התורה שנתנה בימינו של הקב"ה... ואמר לים שבשמאלם הזהרו בישראל **שעתידין** להניח תפילין בשמאל.

וממה שכתבו 'שעתידין להניח תפילין בשמאל' משמע שעדיין לא הניחו בני ישראל תפילין באותו הזמן, שלא כדברי המהרי"ל דיסקין^{טז}. ברם, בעלי התוס' לא כתבו מתי התחילו להניח תפילין בפועל, האם בשעת מתן תורה, או שמו רק לאחר שקבלו את כל ארבעת הפרשיות.

וכתב בילקוט שמעוני (פרשת ויקהל רמז ת"ט) שבזכות מצות תפילין נכנסו ישראל לארץ, 'עשה מצוה זו שבשבילה תכנס לארץ'. ומשמע מדבריו שנהגו במצוה זו כבר במדבר, אך לא מבואר בילקוט שמעוני האם הניחו תפילין במשך כל ארבעים השנים שהיו במדבר או רק סמוך לכניסתם לארץ ישראל.

ובתנא דבי אליהו (פרק כ"ו) תניא^{יז}:

וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת אמר הקב"ה למושה מפני מה חלל זה את השבת אמר משה לפניו רבש"ע איני יודע א"ל הקב"ה למושה אני אומר לך כי בכל ששת ימי חול יש לו לישראל תפילין בראשו ובזרועו ורואה אותם וחוזר ממועשיו אבל עכשיו ביום השבת שאין לו תפילין בראשו ובזרועו לכן חלל זה את השבת.

.....
התפילין פסולות. אבל אפשר לפרש שכוונת רבא לחלוק על רב בעצמו, ואז דעת רבא היא שאין הסדר מעכב והכל כשר. ולפי זה יש לומר שאף שלהלכה אין אנו סוברים כרבא, מ"מ היו קהילות שנהגו כדעת רבא ומחמת כן נולד הספק כי הסופרים מצאו תפילין אלו וסברו שתפילין אלו כשרות הן לפי דעת רב.

טז עיין בספר המנהיג (ח"ב ע' תשכ"ט), וכן בספר 'פנים יפות' (פרשת כי תבא), וכן בדרשות 'חתם סופר' (דרוש לשבת הגדול תקנ"ח דף ר"ל ע"ב מדפי הספר), שנקטו גם כן שבני ישראל לא הניחו תפילין במדבר.

יז ודעת זקנים ומבטלי התוספות (פרשת שלח) הביאו מדרש זה.

כלומר, הטעם שנכשל המקושש עצים בחילול שבת הוא מחמת שבשבת אין מניחים תפילין, והתפילין שומרים את האדם מן החטא, ובהעדר שמירה עלול האדם לחטוא. ומדברי המדרש נראה שכבר בדור המדבר הניחו תפילין.

❧ **ממתי קיימו ישראל את כל המצוות**

ובאופן כללי יש לחקור האם כל המצוות ניתנו בסיני, ואפילו אלו שנכתבו בתורה אח"כ, והאם בני ישראל קיימו את כל המצוות תיכף לאחר מתן תורה. ונחלקו בזה בגמ' (גיטין ס') ר' יוחנן וריש לקיש, וז"ל הגמ':

א"ר יוחנן משום רבי בנאה תורה מגילה מגילה ניתנה... ר"ש בן לקיש אומר תורה חתומה ניתנה.

כלומר, לפי ר' יוחנן התורה ניתנה לבני ישראל במשך תקופה, שישאל קיבלו כל פרשה ופרשה לפי הצורך כל חלק כמגילה בפני עצמה במועד הראוי. ריש לקיש חולק וסובר שהתורה לא נכתבה ולא נמסרה לבני ישראל אלא לקראת סוף שנת הארבעים שהיו במדבר לאחר שנאמרו לבני ישראל כל הפרשיות כולן.

וכתב המלבי"ם (פרשת בא אות קט"ז) שלפי רבי יוחנן דור המדבר הניחו את כל ארבעת הפרשיות בתפילין שפרשיות אלו נמסרו להם מיד כשהתחייבו במצות תפילין. אבל לפי ריש לקיש, שתורה חתומה ניתנה, לא הניחו תפילין במדבר מאחר והפרשיות שבמשנה תורה לא נכתבו ולא נמסרו עד סוף שנת הארבעים ואין התפילין כשרות ללא כל הפרשיות.

אך יש להעיר על זה שהרי רש"י (שם) כתב שלפי ריש לקיש כל התורה כולה נמסרה לבני ישראל בהר סיני בעל פה, ורק כתיבת התורה לא נעשתה עד סוף שנת הארבעים. ולפי זה נראה שאף לריש לקיש הניחו במדבר תפילין כשרות בעלות ארבע פרשיות, ורק בספר תורה לא נכתבו פרשיות אלו עד סוף שנת הארבעים^{יח}.

יח ועיין בחזו"א (או"ח קכ"ה).

והמבי"ט בספרו בית אלקים (שער היסודות ל"ז) עמד בשאלה זו, וז"ל:

וזה דבר קשה ותימה שהרי דור המדבר היו דור שכלו דעה ולא ניתנה תורה אלא להם ואין יכלו לעסוק בכולם אם לא נשלמה נתינתה עד אחר שבאו לערבות מואב שכבר מתו וכלו מתי המדבר משבאו למדבר צין... ומשה רבינו ע"ה לא נצטער שלא נכנס לארץ על שלא אכל מפריה כ"א לקיים מצות שבה, והרי לא קיים מצות ק"ש ומצות תפילין, ואם קיימם קודם מותו לא התמיד בהן שלשים ושבעה ימים שלמים... אלא שהאמת הוא שכל המצות שהוזכרו במשנה תורה אפילו אותן שלא הוזכרו כלל בספרים הקדומים כולם נאמרו בסיני ובאהל מועד וכמו שאמר הכתוב הואיל משה באר את התורה הזאת וגו' לא בא אלא לבאר מה שנוצר לו קודם... ומשניתנו עשרת הדברות על פי הא-ל ית' ידעו והשכילו כל התורה בעשרת הדברות אשר בהם נכללות כל משפטי התורה וחוקיה כפי הרמזים שיש באותיות י' הדברים שהם תרי"ג המורים על תרי"ג מצות, ואחר כך נתפרשה כל מצוה ומצוה בפרטיה, וא"כ נמצא כי אפי' מה שנאמר אח"כ בערבות מואב נרמז להם קודם בעשרת הדברות וידעו הרמזים ע"פ הגבורה ועסקו דור המדבר בכל התורה כולה בדרך זה, וקיימו קצתם את כולה וזלת מה שאי אפשר לקיימו כ"א בארץ ישראל ולכך היה מצטער מרע"ה על שלא נכנס לארץ ולא היה יכול לקיים מצות התלויות בה.

כלומר, אין ספק שבני ישראל התחייבו בכל המצוות מיד לאחר מתן תורה, ובכלל כל המצוות התחייבו בתפילין ובק"ש, ובוודאי שקיימו מצוות אלו במדבר. ראיה לדבר ניתן להביא ממה שהצטער משה רבינו על שלא יוכל לקיים את המצוות התלויות בארץ, ואם לא קיימו בני ישראל במדבר תפילין וק"ש מדוע לא נזכר בשום מקום שמשם הצטער על שלא זכה לקיים מצוות אלו. ובוודאי כשם שהאבות קיימו את כל התורה כולה, כן קיימו דור המדבר, דור דעה, את כל התורה כולה.

אולם דברי המבי"ט בנויים על ההנחה שקיימו בני ישראל את כל המצוות מיד לאחר מתן תורה, ובהכרח שהיו בידם כל הפרשיות השייכות למצוות אלו. אבל אם נאמר שלא היו לבני ישראל פרשיות אלו, הרי שבהכרח לומר שלא הניחו תפילין כלל, או שהניחו תפילין עם שתי פרשיות בלבד.

❧ **תפילין בעלי שתי פרשיות**

ישנם פרשנים שנקטו שדור המדבר הניחו תפילין בעלי שתי פרשיות, וכן כתב בכלי חמדה (פרשת דברים בדף ד' מדפי הספר), וז"ל:

והנה נראה ברור דכ"ז דלא נאמר משנה תורה לא הי' בתפילין אלא ב' פרשיות קדש והי' כי יביאך שעדיין לא נאמר פרשת שמע והי' אם שמוע י"ט.

ומיבואר שלדעתו הניחו בני ישראל במדבר תפילין בעלי שתי פרשיות בלבד, ודלא כדברי המבי"ט.

והגמ' במנחות (ל"ד) הביאה ברייתא בה נחלקו התנאים במקור הדרשה שבתפילין ישנם ארבע פרשיות, וז"ל:

תנו רבנן לטטפת לטטפת לטוטפת הרי כאן ד' דברי רבי ישמעאל ר"ע אומר אינו צריך טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים.

כלומר, רבי ישמעאל דורש מהאות ו' שבתיתב לטוטפות כאילו נכתבה תיבה נוספת וכאילו נזכר בתורה ארבע פעמים טטפת, וזהו המקור לארבעת פרשיות התפילין. ר"ע חולק וסובר שניתן לדרוש את משמעות התיבות, שפירוש תיבת טט בכתפי הוא שתים ופת בלשון אפריקי הוא שתים ומזה אנו לומדים שבתפילין ישנם ארבע פרשיות.

ויש להקשות על שיטת ר"ע, שאע"פ שמוטעם כלשהו בחר הקב"ה ללמדנו דין זה שלא בלשון הקדש^כ, מ"מ מדוע כתבה התורה דרשה זו בשתי תיבות שפירוש כל אחת הוא שתים ולא בתיבה אחת שפירושה ארבע.

.....
^{יט} וכן כתב בפרשת ואתחנן (דף כ"ג), ובפרשת עקב (דף כ"ז). ועיין בשו"ת 'בשמים ראש' כסא דהרסנא (סימן כ"ה) שנקט גם כן כדברי ה'כלי חמדה' בענין זה.

^כ מדוע כתבה התורה את מצות תפילין בתיבות זרות ולא בלשון הקודש

האחרונים הקשו מדוע כתבה התורה את מצות התפילין בלשונות זרים ולא בלשון הקודש, ומצינו כמה תירוצים על זה. בפרדס יוסף החדש (ואתחנן ו') הביא מהמהר"ל שפירש שמה שהתורה הוסיפה לשון זרה בפרשת תפילין הוא משום שהיה צד לומר שצריך לקרות קריאת שמע בלשון

משה רבינו ותפילין דר"ת ❖ _____ ❖ • אז ישיר ❖ שנו

הקדש דוקא, ולכן התורה השתמשה בלשון זרה בפרשת תפילין, שהיא קשורה למצות ק"ש, בכדי להראות שאין הדין כן, שקריאת שמע נאמרת בכל לשון.

בספר שירים מצוינים בהלכה (סנהדרין ד') היא מהספרים הקדושים ששם ישנם ניצוצות קדושה באמות העולם. כן ישנם ניצוצות של תורה באמות העולם, וכמו שתפקידנו במשך הגלות הקדושה לקבץ את ניצוצות הקדושה, כן תפקידנו הוא לקבץ את ניצוצות התורה ולחצוץ למקומם הראוי לכלל ישראל. ובשירים מצוינים מחדש שם שאולי התורה דרשה את מספר הפרשיות בתבטליפון של ראש משלושת אמות העולם כדי 'לקבל' את ניצוצות הקדושה שהיו אצלם.

ובצדקת הצדיק (ק"ח) כתב שכשאומות העולם גוזרים גזירה על ישראל, ע"י הגזירה הניצוצות שלהם מתרבים. למשל, כשגזרו על קה"ת, התקינו חכמים לקרוא מנביא, ואף לאחר שנתבטלה הגזירה לא ביטלו את התקנה של קריאת ההפסטה, וכך זה בא מניצוצות התורה הנמצאות אצל אומות העולם.

ויועץ! אפשר להסביר את דרשת הגמ' על הפסוק (דברים כ"ח) 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' בקרבך אלץ ויראו מנץ'. והגמ' דורשת פסוק זה שאלו תפילין שבארש"י. ויש להקשות, למה דוקא תפילין? ויש להשיב, שכל עמי הארץ ראו את אצלו אמונת העולם, ולפי מה שנתבאר נראה לומר שמכיון שישאספו ישראל את ניצוצות הקדושה הם תפילין של ראש מהם, כ"לם אמונת העולם הם המפחיתים אותם.

פירש שלשון הפסוק 'והיה כי יביא' מורה קצת שמצות תפילין היא ואנשי חוץ לארץ פטורים מתפילין. לכן ביקש ר"ע להוסיף ולדרוש משלשונות המצוה ההלכה בארץ, ואנשי חוץ לארץ פטורים מתפילין. ונהגה גם בחוץ לארץ. ומכיון שהתורה השתמשה בלשונות האומות בעניינה של מצות תפילין הרי שמהו יש סימן שמצוה זו שייכת גם בארצם, הדיינו ח"ל.

ובחבורתה שלמה (מילואים לפרשת בא את מ"ט) כתב שפירוש חיבת נוספת הוא תכשית והתורה
 מעניין להניח על עצמנו בכל יום תכשית, מלמ הותרה נקטת חיבתו דין בדוקא. [ולא כהנה
 במשניות:] חמת שד"ך באו תיבה זו למלמד אותם שבתפילין ישנה תפילין. ולפי זה
 ר"ע לא בא לפרש את משמעות חיבת נוספת, [כי פירוש התיבה הוא תכשית], אלא בא להוסיף
 ודרשה משנית לתיבה זו, ובאמת חיבת 'טטפה' היא חיבה בלשון הקודש ור"ע הוסיף ודרש
 ששנית לתיבה זו ישנה משמעות בלשון אמונת העולם בכדי ללמדנו דין נוסף שבתפילין ישנם ארבע
 פרישות.

וההשגחה (חלק תורה שבע"פ ט"ו מ' מס' פסחים דרוש ג' לשה"ג) תירץ שבבאמת לשונות אלו הם חלק ממשפט אחד, ובזמן ידו ההפלה, נשקבה"ה בבלב אל הכל, הלשונות, וכן נמצא חיות בשלון ההקדשה שהתעברו בלשונות אומות העולם. חיות אלו אינן נחשבות חלק משלון אומות העולם, כי מקורם הוא לשון הקודש. כל נכון הוא אף לגבי טט שפ, ועל כן אין להקשות על חיות אלו בפרשת תפילין, בבאמת חיות אלו הינם חלק משלון

שנה ❖ אז ישיר • _____ ❖ מאמרי יסודות המסורה

במרגליות הים (ד' אות ז') הביא פירוש מהעץ יוסף מדוע נחלקה הדרשה לגבי תפילין של ראש לשנים, וז"ל:

מורה על ממשלתו של השי"ת בעליונים ובתחתונים והרצונות מורים על
 ווטט באפריק' שתי' שהם שתי' מדינות בשתי' קצות הארץ וא"כ שמם
 מורה על ממשלתו מקצה העולם ועד קצהו.

ולפי פירושו אפשר להסביר שהתורה חילקה את הדרשה בצורה זו בכדי להראות את ממשלת הקב"ה על השמים ועל הארץ, מקצה אחד ועד הקצה השני.

בפרס יוסף החדש (פרשת ואתחנן שם) הביא מפוענח רזא פירוש אחר שלשון טטפת היא לשון המורה על הגבהה ויתרון, שעי' הנחת התפילין אנו נעשים גבוהים משאר אומות העולם, כי הקב"ה משרה את שכנתו עלינו, ומטעם זה כתבה התורה את הדרשה בדוקא בלשון אומות העולם.

ובזה יש ליישב מה שהתורה לימדה שישנם ארבע פרשיות בתפילין על ידי תיבה שמשמעותה שטים ועוד שטים, ולא נקטה תיבה אחת שמשמעותה ארבע, וזאת משום שיש תועלת מיוחדת בדוקא בתיבות אלו כדי ללמוד ענין זה של הגבהה ויתרון, ואילו כתבה התורה תיבה אחת שמשמעותה ארבע, לא היינו לומדים ענין חשוב זה.

ושמעת בשם הרב דוד קאהן (רב ביהמ"ד גבול יעב"ץ בברוקלין) ליישב על פי דברי הכלי חמודה, שמכיון שהתפילין ניתנו בשני שלבים, שבתחילה הניחו תפילין בעלי שתי פרשיות ואחר כך הניחו תפילין בעלי

הקודש . ובמרגליות הים (סנהדרין ד') הביא מהמב"ם" שהוסיף לבאר שהקב"ה ברא את העולם בלשון הקודש, ואי היו לשונות אחרים כלל עד דור ההפלה, ובזמן ההוא נאבדו משלשון הקודש במשקן חביונות ונוספו לשונות אחרות וזו היתה הכולת לברר אילו חביונות שייכות לשלשון הקודש ולחביונות, ועיין עוד בדברים רבני יחושע אבן שושן תלמיד הרשב"א סוף פרשת נח, ובס' נחל קדומים לחיד"א סוף פרשת ואתחנן.

ארבע פרשיות, על כן כתבה התורה תיבה ממנה ניתן לדרוש שנים שנים, וזאת בכדי להודיע שמתחילה התפילין היו בעלי שתי פרשיות בלבד, ורק בסוף שנת הארבעים הוסיפו לתפילין שתי פרשיות נוספות.^א

❧ סדר הפרשיות נשתכח בימי אבלו של משה

ועפ"ז ניתן גם ליישב כיצד התחילה מחלוקת בישראל לגבי סדר הנחת הפרשיות. וביביע אומר (שם) הביא מספר מים חיים לפרש שמתחילה הניחו תפילין בעלי שתי פרשיות בלבד ואח"כ ניתנו להם שתי פרשיות נוספות, הם שמעו ווהיה אם שמוע, ובימי אבלו של משה, כשנשתכחו שלשת אלפי הלכות, שכחו את ההלכה איזו מהפרשיות קודמת, ולא היתה להם אפשרות לבדוק את התפילין משום שהתפילין שהניחו עד אז היו בעלי שתי פרשיות בלבד, והספק לא נפל אלא על הפרשיות האחרונות.

בא והגאון רבי מנחם זעמבא הי"ד (בדרשה לבר מצוה שהובאה בסוף ספר גור אריה יהודה דרוש א') כתב שהשאלה אם הניחו תפילין של ארבע פרשיות או תפילין של שתי פרשיות תלויה במחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא בדרשה ממנה לומדים שישנם ארבע פרשיות בתפילין. רבי ישמעאל דרש שבתפילין ישנם ארבע פרשיות מזה שכתבה התורה את תיבת טטפת שלשה פעמים [ארבעה פעמים עם האות ו' המיותרת]. ואם לא היו בידי בני ישראל פרשיות שמע ווהיה אם שמוע, אי אפשר היה לדרוש כן, שהרי מקצת תיבות אלו נמצאות בפרשיות אלו. וא"כ, לרבי ישמעאל אפשר לומר שהניחו ישראל במדבר תפילין בעלי שתי פרשיות בלבד וזאת עד שקבלו את פרשת שמע ואת פרשת ויהי אם שמוע. אבל לר"ע, הסובר שדורשים ארבע פרשיות בתפילין ממשמעות התיבה טטפת, כיון שהוזכרה תיבה זו בפרשת ויהי כי 'ביאך, א"כ מיד היו חייבים להניח תפילין בעלי ארבע פרשיות, ובע"כ שבאותו הזמן ניתנו להם כל ארבעת הפרשיות.

אמנם, אין הסבר זה עולה בקנה אחד עם דברי הרב דוד קאהן, שלדעתו, אף לפי ר"ע תיבת טטפת מרמזת שבמדבר הניחו תפילין בעלי שתי פרשיות.

ולמעשה הרשב"א מייאן באפשרות שהניחו תפילין בעלי שתי פרשיות, ולכן כתב שאין מוקדם ומאוחר בתורה. אבל לפי הגרמ"ז אין קושי לומר שהניחו תפילין בעלי שתי פרשיות, וכמו שמצינו במצוות אחרות שבמדבר קיימו את המצוות בדרך שונה מהנהוג בזמן הזה. דוגמא אחת מצינו בקרבנות חג השבועות, שלדין קי"ל שהלחם מעכב את הכבשים, ואילו לר"ע במדבר הביאו את הכבשים בלי הלחם (מנחות מ"ה ב').

ולפי"ז יש לומר שהמחלוקת נולדה כבר בזמן האבילות על משה רבינו, ובדור המדבר עדיין לא התחילה המחלוקת בין ר"ת ורש"י כי לא הניחו תפילין בעלי ארבע פרשיות אלא רק תפילין בעלי שתי פרשיות. ונראה שיש לומר שמיד כשנולד הספק הנהיגו להניח שני זוגות תפילין ורק אח"כ זנחו מנהג זה וחזרו להניח זוג אחד בלבד. ואולי יש לומר שמיד כשנפלה המחלוקת נהגו בישראל שני מנהגים בסדר הנחת הפרשיות. אמנם, היביע אומר דחה מהלך זה משום שלדעתו אין לומר שהניחו בני ישראל במדבר תפילין בעלי שתי פרשיות בלבד.

❧ תפילין בזמן הזה ותפילין לעתיד לבוא

ונסיים בדברי הערוך השלחן (או"ח ל"ד) שהקשה על האפשרות שיתכן וגאוני עולם לא קיימו מצות תפילין מעולם, וז"ל:

ואל יפלא בעיניך דכיון שתפילין של רש"י פסול לר"ת ושל ר"ת פסול לרש"י וא"כ איך אפשר שגאוני עולם וחסידי הדורות וכלל ישראל בכמה זמנים לא יקיימו מצות תפילין וברכתן היתה לבטלה ח"ו...

כדי שלא יפלא בעיניך נבאר מעט מהרבה כפי הבנתנו בס"ד. דע דבעל מגדול עוז [כתב]... והיודע סוד וכו' ישכיל שיש לכל הדיעות שורש וענף ואלו ואלו דברי אלקים חיים וכו' וכבר העיר עלינו רוח ממרום ומצאנו מדרש נסתר ונעלם והוכרחנו לשנות מה שהורגלנו והחזקנו בכסדרן וכן נהגו רבותינו האחרונים וכו' עכ"ל... כלומר שמתחלה עשו כר"ת ואחרי שמצאו המדרש הנעלם הוכרחו לשנות ולהניח כסדרן כדעת רש"י והרמב"ם ז"ל, ולענ"ד המדרש הנעלם הזה הוא בזוהר פנחס... וז"ל הזהר שם תפילין דיליה כסדר הוי דאיהו קדש לי ויהי כי 'ביאך שמע ויהי אם שמע אבל בעלמא דאתי הוית באמצע דאינון ה' ה' וכו' עכ"ל...

ולענ"ד בביאורו דהנה דספ"ג דפסחים אמרו חז"ל שלעתיד לבא יאמרו שם הוי' ככתבתו וזהו דכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד

משה רבינו ותפילין דר"ת ❧ ————— • אז ישיר ❧ שסא

מפני שאז יהיה ביטול היצה"ר כדכתיב לא ירעו ולא ישחיתו וממילא שגם שהצרות יכלו כידוע ולכן עתה והיה אם שמע האחרונה דבה כתיב השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' ואבדתם מהרה וגו' מושא"כ לעתיד לבא תהיה שמע האחרונה שבה כתיב אך אהבת ה' ואין בה עונש...

דלעתיד לבא הויות להדדי כלומר ששני והיה סמוכין זל"ז משום דבאותיות והיה יש כל שם הוי' ולעתיד לבא יהיו זה אצל זה דאינון ה' ה' כלומר הוי' הוי' דכמו שנכתב כך נקרא...

ונמצא דלפ"ז שניהם אמת לפי כוונת התורה אלא דבזמנה"ז יותר נכון כרש"י מפני הטעמים שאמרנו.

ומבואר מדבריו, ששתי הדרכים בסדר הנחת תפילין מכוונות אל האמת, אלא שתפילין של רש"י מסוגלים הם יותר לעולם הזה, ותפילין של ר"ת מסוגלים יותר לעולם הבא.

❧ האם הניח משה תפילין דר"ת

ממה שנתבאר יש לומר שהשאלה האם הניח משה רבינו תפילין של ר"ת תלויה במספר שאלות.

הראשונה היא האם הניח משה רבינו תפילין בכלל. כלומר שיתכן ולבני ישראל במדבר היו רק שתי פרשיות, ואין להניח תפילין בעלי שתי פרשיות, וע"כ לא היה יכול משה רבינו להניח תפילין בכלל.

השניה היא שאף אם הניח משה רבינו תפילין, האם הניח תפילין בעלי שתי פרשיות או בעלי ארבע פרשיות. ואם הניח משה רבינו תפילין בעלי שתי פרשיות אין משמעות למחלוקת רש"י ור"ת.

השלישית היא האם מחלוקת רש"י ור"ת נולדה מטעם ספק בדרך הנכונה לסדר את הפרשיות. אם אכן זו המחלוקת, לדעת ר"ת הניח משה רבינו את התפילין שלו ולדעת רש"י הניח משה רבינו את התפילין שלו. אבל אם לא נולדה המחלוקת מטעם ספק, אלא שניהם דברי אלקים

שסב ❧ אז ישיר • ————— ❧ מאמרי יסודות המסורה

חיים, א"כ יתכן ומשה רבינו הניח אף תפילין של ר"ת, או מדינא או למצוה מן המובחר.

הרביעית היא האם שתי השיטות, שהיו ידועות למשה רבינו, נוהגות אף בזמן הזה, או שמא שיטת ר"ת היא רק לעתיד לבוא. אם שיטת ר"ת נועדה לעתיד לבוא אפשר שמשה רבינו לא הניח כלל תפילין דר"ת.

❧ מסורת התפילין

במאמר זה נתבארו מספר דרכים בהבנת המסורה שקבלו בני ישראל במצוות תפילין ובדרך בה התפתחה מסורה זו. הרחבנו בענין שכחה במסורת התפילין, והאם חלו במסורת התפילין שינויים במשך הדורות ובפרט בהתחשב בעובדה שמצוות תפילין נוהגת בכל יום ויום. עוד העלינו דעות הסוברות שמצוות תפילין ניתנה במספר שלבים וחלקים ומחמת זה באו לידי מחלוקת.

מעבר לדיון ההלכתי ולתוצאות המעשיות שבמחלוקת מפורסמת זו, העיון בסוגית תפילין דר"ת מאיר צדדים נוספים וחשובים בצורת העברת ושמירת המסורה בכללותה, ובאפשרות של השכחה לשנות ולהשפיע על שמירת והעברת המסורה במקרים מסוימים.

יהי רצון שנוכח ונגיע לזמן של ביום ההוא, בביאת תשבי לפשוט הספקות, ויתקיימו בנו דברי הנביא 'כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבקות הוא' בב"א.